

tudományágak függelékének tekintett bizantinológiának mint önálló tudományágnak a jelentőségére rámutatott s annak megszervezését és művelését irányítását kezébe vette, alapvető bizánci irodalomtörténetének kiadása (1891) után 1892-ben megindította az új tudományág önálló sajtóorgánumát, a BZ-t, amelynek szerkesztését utóbb korai halála után (1909) utóda, A. Heisenberg vette át. Bár a folyóirat megjelenése a világháború következtében néhány évig szünetelt, a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft (Deutsche Forschungsgemeinschaft) támogatása lehetővé tette, hogy 1924-ben újból meginduljon. Heisenberg 1930-ban bekövetkezett halála után utóda, F. Dölger vette át a szerkesztést, akinek szakavatott irányításával jelenik meg jelenleg a folyóirat. A most napvilágot látott 41. kötet élén a kiadó Teubner-cég és a szerkesztő jogos büszkeséggel mutatnak rá arra a szerepre, amelyet a BZ. a bizánci tanulmányok megalapítása, irányítása és fejlesztése terén játszott.

Krumbacher előrelátása e folyóiratnak egészen sajátos, sok tekintetben egyedülálló jelleget adott. Nem ismerünk még egy olyan folyóiratot, amely egy a történeti fejlődés következtében adódó egységes tudományos területet olyan teljes értelemben képviselne, mint a BZ. a bizantinológia területét. Megalapítása óta egyformán tekintettel van mindezekre a segédtudományokra, amelyek a „Bizánc” fogalomból adódnak, tehát a nyelvi, irodalomtörténeti, paleográfiai, epigrafikai, numizmatikai disciplinákon kívül egyaránt felöleli a politikai és művelődéstörténetet, a néprajzot, a művészettörténetet, a teológiát stb., s ezenkívül még különös figyelmet fordít Bizánc és a szomszédos népek politikai és kulturális kapcsolataira is. A folyóiratnak ez az egyetemes, a tulajdonképeni tudományágak felett álló, illetve azokat egyesítő jellege különösen erősen kidomborodik bibliográfiai rovatában, amely a maga nemében szinte páratlanul áll. A BZ. évenként megjelenő két száma ugyanis frissében számot ad a világ összes nyelvén megjelenő bizantinológiai vonatkozású publikációkról, dolgozatokról, cikkekről és pedig nemcsak egyszerű beszámoló ismertetések alakjában, hanem legtöbbször kritikai megjegyzések kíséretében, amelyek lehetővé teszik, hogy a szakember ne csak állandó tájékoztatást kapjon a bizantinológia fejlődéséről, haladásáról s az elért eredményekről, hanem egyben a megjelent munkák értékéről is tudomást szerezzen. Ez természetesen csak úgy volt megoldható, hogy a folyóiratnak mindig minden országban megvolt a maga szakreferense, aki figyelemmel kísérve az új kiadványokat, azokról fél-évenként beküldte a maga kritikai beszámolóit (a magyar szakirodalmat 1902-től 1925-ig Vári Rezső, 1926-tól 1939-ig Daró Jenő, azóta pedig e sorok írója ismerteti). Jellemző a BZ. bibliográfiai rovatának gazdagságára nézve, hogy ez idő szerint is évenként mintegy 1500 címet ölel fel.

A BZ. megalapításától kezdve a bizánci tanulmányok vezető, nemzetközi orgánuma lett s ezt a jellegét azóta is megtartotta annak ellenére, hogy közben több hasonló, részben a BZ. mintájára szerkesztett folyóirat indult meg. A BZ.-re, amely a német tudomány egyszerű szervező erejéről s a német tudományos munka nemzedékeket átölelő szívós energiájáról tanúskodik, bizonyára nagy szerep vár a jövőben is, hiszen az egyre nagyobb lendületet nyerő balkáni és keleteurópai tanulmányok kulcsa mindig Bizánc marad.

Moravcsik Gyula.

A kiadásért felelős: dr. Domauovszky Sándor.

41.886. — K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, Múzeum-kürt 6. (F.: Thiering R.)

Elnöki megnyitó beszéd.

A Magyar Történelmi Társulat 1942
december 17-én tartott gr. Klebelsberg
Kuno-émlékülésén elmondotta
Hóman Bálint elnök.

A magyar előidők tisztos hagyománya, pogány magyaroknak ősrégi szokása volt az ősök és a hősök tisztelete. A temetés után megült halotti tor s az elődök emlékét idéző emléktor, a *torlás* e korban vallásos áldozat. Felajánlásával a halott szellemét idézték, engesztelték, hogy a jóakarátát és a pártfogását megszerezzék. A tor alkalmával tartott áldomáson élte folyásának elregélésével, hősi tetteinek a dicséretével magukat és fiaikat buzdították példájának a követésére.

A keresztény hit befogadása után a pogány őskultusz vallásos szertartása elenyészett, de a holtak tisztelete s a *torlás* szokása keresztény formában tovább élt és élő szokás ma is. Gyakorta idézzük nagyjaink emlékét, hogy életmunkájukon elmélkedve okulást szerezzünk, példaadásukból ösztönzést merítsünk.

Emléktorra gyűltünk ma is egybe. Emlékét idézzük most tízéve elköltözött elnökünknek, tudós kutatások megszervezőjének, munkánk másfél évtizeden át volt irányítójának. Gróf Klebelsberg Kuno emlékét idézzük, aki a Trianont követő időkben erőt, lelkesedést, hitet és bizalmat öntött a csüggedő tudósok lelkébe és a csonkaország mélységeiből a jövőndő Nagy-Magyarországra szegezett tekintettel vetette alapját az új magyar művelődéspolitikának.

*

Az anyagi és szellemi művelődés egyenrangú erőtenyezői a nemzeti életnek. Szervesen összefüggenek, de egyikük sem lehet a másiknak alárendelt függvénye, mert egészséges nem-

zeti élet és korszerű haladás csak az anyagi és szellemi erők egyensúlyozott együttműködése mellett képzelhető el.

Amelyik népből hiányzik a művelődésre való erős vágyakozás és tudatos törekvés, el kell hogy bukják a népek versenyében.

Amelyik nemzet társadalma nem tudja illő áldozatkészséggel gyarapítani a maga szellemi műveltségét, bármily gazdag anyagi erőforrásokkal rendelkeznek is, méltatlan az önálló nemzeti életre.

Amelyik állam nem tudja biztosítani népe anyagi és szellemi javainak párhuzamos és arányos gyarapodását, bármily hatalomra kapjon is időlegesen, nem tarthat igényt számottevő szerepre az emberi közösségek egyetemenében.

A történelem arra is megtanít, hogy a végzetes csapások nyomán mélybe zuhant népek a mélységből csak műveltségük erejével emelkedhetnek fel. Történeti példák hosszú sora bizonyítja, hogy a harcban elbukott, avagy a hatalom nyers erejével leigázott nemzetek újrakedésének egyetlen biztos eszköze a művelődés színvonalának megóvása és emelése. Történeti tények tanúsítják, hogy a magas művelődés gyarapításával nemcsak a tudomány és a művészet sajátos céljait szolgáljuk, hanem a tudomány és a művészet gyümölcseit hasznosító közműveltséget és közgazdaságot is. Az elesettség és hanyatlás korszakai után a felocsudás és felemelkedés első jelensége mindig és mindenütt a szellemi erők megmozdulása, művelődéscső és nemzetnevelő törekvések jelentkezése s ezek nyomában a magas műveltség gazdagodása és a népműveltség gyarapodása volt.

Külön szölok magas műveltségről és népműveltségről, mert e kettő önálló, bár egymást szervesen kiegészítő erőforrása az egyetemes művelődésnek és a nemzeti életnek.

A kultúra színvonalát egyfelől a magas műveltség — az irodalom, a tudomány, a művészet — fejlettsége, alkotásainak értéke, másfelől pedig a legszélesebb néprétegek műveltségének kiterjedése és mélysége határozzák meg. Egyensúlyuk biztosítása és arányos fejlesztésük nélkül nincs igazi kultúra és nincs kulturális haladás. A kormányzati és társadalmi

művelődéspolitikának ezért minden eszközzel elő kell mozdítania a népműveltség gyarapodását, de sohasem szabad szem előtt téveszteni, hogy minden népműveltség alapja az emelkedettszemű irodalom és művészet s a fejlődésre képes tudomány.

Régi igazságok ezek. A művelődéspolitikai irányítói mégis gyakorta kénytelenek voltak belenyugodni abba, hogy a közvélemény és az államvezetés a kultúrpolitikát a gazdaságpolitika, sőt nem egyszer a szűkebb értelemben vett finanspolitika függvényéül tekinti.

Ez a művelődésellenes irányzat többnyire a magas kultúra és a népkultúra érdekeinek mesterkéltszembeállításában nyilvánul meg. A műveltséget hosszú századokon át az állami és társadalmi élet csúcsain élő kevesek kiváltságának tartották s a nép szélesebb rétegeinek művelését elhanyagolták. Napjainkban viszont téves társadalompolitikai megfontolások alapján a népművelés érdekeire hivatkozva próbálják a magas művelődés intézményeinek és munkásainak igényeit korlátozni. Így történt nálunk is századunk második évtizedében.

A belső politikai harcok, majd a háború és forradalom, s végül a nyomukban járó pénzügyi válság légkörében a művelődés kérdései háttérbe szorultak a napi politika és a gazdasági élet égető kérdései mellett. Ha a népművelés fontosságát elvben nem is tagadták meg, sőt hangzatos szavakkal hirdették, a magas művelődés szükségleteit igen széles körben fényűzési szükségleteknek kezdték minősíteni.

Trianon után egyszer csak arra ébredtünk, hogy az állam és a társadalom a pénzügyi válság és a gazdasági bajok közepette szinte teljesen elzárkózik a magas művelődés támogatásától, intézményei nagyon is lefokozott igényeinek kielégítésétől. Nemcsak a korábban tervbe vett építkezések és szervezések — így többek között két új egyetemünk kiépítése, a budapesti egyetem megújítása és fejlesztése, a műegyetem folyamatban lévő felszerelésének befejezése, a néprajzi és természettudományi múzeumok felépítése, a Nemzeti Színház új hajlékának felépítése, a művészeti oktatás újjászervezése —

maradtak el. A meglévő intézmények, szervezetek s az egyéni munka életfeltételeinek a biztosítását is elmulasztották. A tudomány és a művészet ma huszonöt esztendeje már nem is mostoha, hanem szinte kitagadott gyermeke volt az államnak és a társadalomnak. Mintha a tudományon és a művészen akarták volna megtakarítani azt, ami más téren elveszett.

Egyetemeink, múzeumaink, könyvtáraink, művészképző iskoláink, tudományos és művészeti társulataink a kényszerű takarékoskodás, majd pénzünk értékének zuhanása következtében korábbi javadalmuk összegének csekély százalékára utalva tengették életüket. A tudományos könyvek és folyóiratok kiadása, a műkereskedelem és a művészpártolás a gazdasági bajokkal küzdő értelmiség tömegeinek kényszerű közömbössége miatt teljesen megbénult. Az író, a művész, a tudós elvesztette kapcsolatát a nemzeti társadalom szélesebb rétegeihez. A közömbösség és ellenséges indulat közepette hitüket vésztették s már-már munkájuk céltalanságáról elmélkedtek. Fájdalommal és szégyenkezve vették tudomásul a művészetet és a tudományt fényűzésnek minősítő közfelfogás térhódítását, a társadalmi életben, a népszónoki emelvényeken, a közélet fórumán és a sajtó egyes orgánumaiban is szóhoz jutott művelődésellenes törekvéseket.

A szellemi élet magukra hagyott munkásait mit is remélhettek volna, amikor a tudatlanság — legjobbjaink tiszteletreméltó erőfeszítéseit megcsúfolva — öblös szájjal szónokolt a szellemi és anyagi művelődés, a magas kultúra és a népművelés torz aggyal elképzelt ellentétéről, hogy megvonhassa a magas művelődéstől az annak jogosan kijáró filléreket.

A nemzet szomorúan végződött nagy küzdelme után a magyar művelődés elindult a romlás útján. Szervezetei és intézményei elhanyagoltak. A munka megakadt. Nyilvánvalóvá lett, hogy ha az állam és a társadalom nem szakítanak a művelődésellenes irányzattal és nem küzdik le a közömbösséget, el kell vesztenünk a nemzet történeti hivatásába és jövőjébe vetett hitünket.

Ebben az időben, ily szomorú viszonyok közepette vette kezébe a Magyar Történelmi Társulat, majd a hivatalos művelődéspolitika irányítását is Klebelsberg Kuno.

A háború kellős közepén megválasztott nagy elnökünk az elsők között volt, akik ráeszméltek arra, hogy a magyar jövő munkálását az életgyökereiben megtámadott magas művelődésünk megmentésével kell kezdenünk, mert a saját erejére utalt és ellenségektől körülvett ország jövője boldogulásának, Nagy-Magyarország újjászületésének legfontosabb előfeltétele a magyar művelődés és ennek keretében a magas kultúra zavartalan fejlődésének, a magyar írók, művészek tudósok élet- és munkalehetőségeinek a biztosítása.

A „magyar kultúrfölény“ alapeszméjéből kiinduló s a gazdaságpolitikával és szociálpolitikával egyenrangú tényezőként jelentkező művelődéspolitikájában szervesen egybeolvadnak a népművelés és a magas művelődés problémái. A kettő egyensúlyának megteremtésével és mindkettejük párhuzamos fejlesztésével iparkodott művelődésünk színvonalát magasra emelni. Elnöksége első évtizedében és minisztersége ezzel egybeeső első lustrumában a hangsúly mégis a magas művelődésen s különösképpen a tudományon volt; — s méltán, mert a mulasztások és tévedések, a közömbösség és részvétlenség, az anyagi elesettség és a szellemi csüggedés rombolásai miatt itt volt legsürgősebben szükség a segítségre. Klebelsberg tudta, hogy a tudomány csak akkor lehet ismét a nemzet életében ható és alkotó tényezővé, ha a tudományos munka folytonosságát biztosíthatjuk, eredményeiként az érdeklődést a társadalomban fel tudjuk kelteni. Tudta, hogy a legutóbbi évek ötletszerű és rendszertelen kísérletei helyett következetes és céltudatos magyar tudománypolitikára, a tudós munka korszerű megszervezésére van szükség. Ebben a szervező munkában és a társadalom érdeklődésének felébresztésében volt a legnagyobb ereje.

A Magyar Történelmi Társulat forráskutató és forráskiadó nagy vállalkozásainak, a tudományos társulatok önszervező szervezetének és kiadóvállalatának, az ifjabb tudósnevezdek műveinek közzétételét társadalmi eszközök-

kel biztosító Budavári Tudományos Társaságnak, a külföldi magyar intézeteknek és az Ösztöndíj Tanácsnak, a Természettudományi Tanácsnak és a Széchenyi Tudományos Társaságnak, a budai Csillagvizsgáló és a tihanyi Biológiai Intézetnek az életrehívása, a Gyűjteményegyetem szervezetében először egyesített nemzeti nagy közgyűjtemények és az országos gyűjteményügyi igazgatás újjászervezése, három vidéki egyetem felépítése és megszervezése, a tudományos alföldkutatás megindítása, az anyagi romlás szélére jutott Akadémia megmentése — nem szólva a népművelés, testnevelés, közoktatás terén elért eredményekről — egy-egy erős láncszeme a magyar művelődés egész területét és minden ágazatát felölelő hatalmas szervezőmunkájának.

Szellemének alkotóereje és rugalmassága, ötleteinek újszerűsége és gondolatainak gazdagsága, szervező tehetsége és dialektikájának meggyőző ereje együttesen avatták trianonutáni életünk egyik legnagyobb és legeredetibb alkotó államférfijává. Élete munkásságán végigtekintve, szinte elkábulunk eszméinek és ötleteinek töménytelen bőségétől, alkotásainak sokaságától. A jövőbe tekintő merész képzelettel ott is alkotott, ahol az alantas köznapi gondolkozás már fényűzést és túlzást lát a kultúrában. Nem csoda, ha ezekért a kishitűek és kicsinyek támadták és bíralták. Gáncsoskodásuk önmagában omlott össze, mert a részletkérdéseket feszegetve nem tudtak elmélyedni a nagy művelődéspolitikus gondolatvilágában, nem ismerték fel politikájának minden bírálatot kiálló irányeszméit és elvi alapjait. Ezért voltak képtelenek munkája jelentőségének helyes értékelésére.

Klebelsberg elgondolásának céltűzését, irányító eszméit és elvi alapját, alkotásainak hosszú sorát és szervező munkája eredményeit ismerve, ma tíz év távlatából habozás nélkül kell megállapítanunk, hogy a művelődéspolitikában helyes úton járt, magyar úton járt, új, nagy értékekkel gazdagította nemzetét. Miként tíz év előtt közvetlen utódjaként ebben az elnöki székben elmondott első beszédemben megállapítottam: örökké elvitathatatlan érdeme, hogy működése

nyomán az avatatlanok és gáncsoskodók a magyar tudománypolitikáról szólva, újra fényűzésről és túlzásról szónokolhattak. Ez a „fényűzés“, ez a „túlzás“ teremtette meg azt a hatalmas kulturális erőtartalekot, amely módot adott nekünk, hogy a gazdasági élet újabb válsága ellenére művelődésünk alapvető intézményeit átmenthettük a jobb időkre, s mikor ezek az idők elkövetkeztek, a visszatért országrészek művelődési szervezetét akadálytalanul kiépíthettük.

Tíz esztendővel ezelőtt, gróf Klebelsberg Kuno ravatalánál Széchenyi István szavait idéztem. Most is e szavakkal végzem elmélkedésemet. „A hon igaz szeretete nem vak-szerelem, tartalma valami nemesb s állandó gerjedelmek“, nem a nemzet hiúságát legyezgető érzés, hanem „a nagy parlag“ művelésére ösztönző eszmék, szenvedelmek és törekvések foglalata. Klebelsberg Kuno ilyen igaz hon-szeretettel, színes eszmékkal, tüzes szenvedelemmel, nagy törekvésekkel, dús alkotásokkal szolgálta hazáját. Emlékezzünk reá hálával és tisztelettel!

A Magyar Történelmi Társulat emlékülését megnyitom.